

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ**

mm

**Prof. Dr. Mine MENGİ Adına
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011)
BİLDİRİLERİ**

ADANA-2012

MUSİKİ VE IRIMLARIN TÜRKMENİSTAN TÜRKMENLERİNİN KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ VE HALK EĞİTİMİNE KATKISI

Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÇAKIR
Mevlana Üniversitesi
Türkçe Eğitimi Bölümü
r.cakir@yahoo.com

Zeynel POLAT
Yunus Emre Enstitüsü
Saraybosna Türk Kültür Merkezi Eğt. Koor.
Saraybosna /Bosna-Hersek

Yrd. Doç. Dr. Ahmet DİNÇ
Canik Başarı Üniversitesi
Samsun

ÖZET: Türkmen kültüründe önemli bir yere sahip olan, milli ve dini törenlerin vazgeçilmez unsuru musiki ve müzik aletlerinin; halk eğitimine ve kültürel mirasa katkısı tartışılmazdır. Türkmenler, halk eğitim aracı olarak müzikten çok istifade etmiştir. Dile getirmek istediği duyguları elinde dutarı ile hayata geçiren halk ozanları, bir taraftan kendi mesleğini icra ederken diğer taraftan da halkı eğitmiş, kültürlerini nesilden nesile taşımıştır. Halk, elinde dutarı ile koşuklar, deyişler, Türkmaniler söyleyen bahşileri can kulağı ile dinlemiş, nasihatlarına kulak vermiş, milli ve kültürel mirasını bu vesileyle canlı tutmuştur. Hayatın her alanını ve her varlığı kuşatan ırımlar (halk inanışları), Türkmenler için iyi ve kötüyü ayırt etmede, olumluya yönelmede, kötülükten kaçınmada; teşvik, yasaklama, koruma ve motive etme, ahlaki değerleri verme görevlerini üstlenir. Özellikle sosyalist dönemde ve sonrasında dini değerlerden daha öncelikli bir konumda olan ırımlar; birçok gelenek, görenek ve uygulamanın içerisinde de çeşitli işlevlerinin yanında eğitimi tamamlayıcı birer unsurlar olarak yer almaktadırlar. Bu bildiri iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Türkmen kültürünün ve törenlerinin vazgeçilmez unsuru musiki ve müzik aletlerinin kullanım alanları ve halk eğitimine katkısı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise; Türkmen ırımlarının işlevi ve halk eğitimine etkisi araştırılmıştır. Bu çalışmanın amacı: Türkmen halkının bilinen musiki aletlerini ve halk eğitimine katkısı olan ırımları tespit ve analiz etmektir. Türkmenistan'da 9 yıl öğretim görevlisi olarak bulunmamız ve her vilayeti değişik vesilelerle ziyaret etmemiz; bu konuyu detaylı ve yerinde inceleme imkânı sağladı.

Anahtar Kelimeler: Türkmen, Halk Eğitimi, ırımlar, Halk müziği

ABSTRACT: It is no doubt that music and its instrument is so crucial at national and religious ceremony, education and cultural heritage of Turkmen. Turkmen people benefited from music as education tool. Minstrels give life their emotion by using a stringed instrument (dutar) and they were carrying out their occupation as well as educating people. They transferred the culture following generation. People paid

attention and listened to those who have a stringed instrument (dutar), say a verse (kosuk), style of speech, a traditional Turkish quatrain form (mani), thus, national and cultural heritage could be put into action again. Belief of people is so important to decide bad thing and good thing, to direct positive, to avoid from badness, to prohibit, to protect and to attract people. Belief of people especially in term of socialist and later was more important than religious value and took place in education as supplementary. This presentation contains two parts. In first part: Usage field of music and its instruments and its contribution to education of people. In second part: belief of function and contribution to education and its impact. Aim of this study is to analyze defined music instrument of Turkmen people and to determine contribution to education. Our advantage was we have been long time in Turkmenistan over than 10 years. This provided us visiting all over the country.

Key Word: Turkmen, public education, belief of people, folk music

1. GİRİŞ

Türkmenlerin içinde bulunduğu Doğu Selçuklu devleti Horasan, (günümüzdeki Türkmenistan ve Maverâünnehir civarında varlığını devam ettirmiştir. Batıda Hazar Denizi, kuzeyde Kazakistan ve Özbekistan, güneyde İran ve Afganistan'la sınırı olan ve 491.000 km² alana yayılmış 5.5 milyon nüfusu barındıran Türkmenistan, ekim devrimi öncesi siyasi bakımdan devlet sistemine sahip değildi (Roslyakov, 1957: 3). 1991'de bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan'da, Türkmenlerin önem verdiği değerlerin başında aile ve soy bağı gelir. Ataerkil aile tipine sahip olan Türkmenlerde, söz hakkına sahip olan kişi en yaşlı erkek ve sonrasında en yaşlı kadındır. Evlenen erkek çocuklarıyla birlikte yaşayan geniş bir aile tipi vardır (Polat, 2010: 535). Bu sebeple Türkmen aile yaşantısında inanışların çok büyük rolü vardır. Büyüklerin söylediği her söz ve çaldığı her müzik aleti yaşlar (gençler) ve çağalar (çocuklar) tarafından kulak kesilerek dinlenir; dinleyen her bir birey, konumuna ve yaşına göre nasihat alır ve çıkarımlar yapar.

Türkmenler bugüne kadar örf-adetlerini, geleneklerini, inanışlarını orijinal haliyle devam ettiren ender milletlerdendir. Türkmenler dini ve milli günlerde yaygın olarak, "Hüdâ yolu" adı altında yemek ziyafeti vermekte ve bu yemeklerde mollalar tarafından dualar edilmektedir. Türkmen inançlarında, Dede Korkut hikâyelerinde geçtiği gibi evlat sahibi olmak isteyenler, Allah'ın rızasını kazanmak için açları doyurmak, kazanlarda Türkmen pilavı ve doğrama pişirerek komşulara ve akrabalara ikram etmek, fakirleri giyindirmek ve ağzı kutlu (dualı), aksakallı bilgelerin duasını almak gerektiğine inanır ve gereğini yaparlar (Dinç,A.,Çakır,R.,2008: 87). Türkmen halkında aile içi kültürel eğitimin, inanışların sürdürülmesinde kadının yeri yadsınamaz.

Türkmenistan'da halk eğitiminde ve kültüründe aktif rol oynayan kişinin erkekten çok kadın olduğu aşağıdaki istatistikî veride de açıkça görülmektedir: Buna göre kadın; eğitim, kültür, sağlık dallarında erkeklere nazaran daha fazla yer alır. Toplam istihdam içindeki kadınların yüzdesi 1995 ila 1998 arası %40 civarındadır. 1995'ten 1998'e gelindiğinde, sağlık, kültür ve sanat, eğitim, bilim ve bilimsel hizmetlerde kadınların

oranının arttığı görülür. En fazla artış sağlık, fizik-kültür, eğitim alanında olmuştur. (Polat, 2010: 540)

Büyük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışan Kadınların Yüzdesi

İstihdam edilen Kadın	1995	40	1996	40	1997	40.9	1998	40.5
Sağlık	64		65.7		66		68	
Kültür	49.3		48.4		45		50.5	
Eğitim	56.9		57		59.8		59.8	

Şekil 10. Kaynak: Statistical Yearbook of Türkmenistan 1998, Ashgabat, 1999, s.37

Geniş topraklara sahip olmasına rağmen az nüfusu barındıran Türkmenistan'daki sosyal yapı, aile içi eğitimde de önemli bir sonucu beraberinde getirmektedir. Erkeğe nazaran kadının aile ve halk eğitimindeki yeri görülmektedir. Türkmenlerin sosyal kimliklerini şekillendiren ve erken yaşlarda başlayan müzik eğitimi de yaşam koşullarını gösteren bir ayna hükmündedir. Musiki hayatın başından sonuna kadar, özellikle düğün, nişan, açılış merasimlerini ve milli-dini bayramların vazgeçilmezidir. Halk ırmaları, toplumun sosyo-ekonomik düzenini şekillendiren unsurlardan sayılır. Kökleşmiş, zamana direnen halk inanışlarına Türkmen halkı yüzyıllarca, kuşaktan kuşağa aktararak sahip çıkmış ve genç neslin eğitilmesinde kullanmıştır.

2. Veriler ve Yöntem

Türkmen halkı bağımsızlık öncesi ve sonrası kendi inanç ve kültürlerinden çok şey kaybetmemiş, SSCB döneminde de bu kültürünü yaşatma gayretini göstermiştir. Bu dönemde birinci el kaynaklara dayalı olarak; tarama ve gözlem metodu kullanılarak Türkmenistan'da halk kültüründe müzik ve ırmaların halk eğitimine katkısı, ele alınmış ve incelenmiştir.

3. Türkmen Kültüründe Musiki

3.1. Türkmen halk müziği: Türkmenlerin de Anadolu Türk'ü gibi müziğe Türk adını, havasını, ritmini veren, kendi kültürüyle yoğurup, tekrar sunan, müzik unsurlarını kendi hayat birikimlerini, eğitimlerini, yaşam koşullarını, inanışlarını, siyasi durumlarının ifade tarzı olarak müziğe yansıttıklarını görmekteyiz. Bu gerçek Orta Asya Türk topluluklarında sık görülen bir durum olsa da Oğuz grubundan olan Türkmenlerde daha seçkin ve gözle görülen bir gerçektir. Türkmenler kendi toplumlarında halk eğitim aracı olarak müzikten çok istifade etmiştir. Dile getirmek istediği duyguları elinde dutarı ile hayata geçiren halk ozanları, bir taraftan kendi mesleğini icra ederken diğer taraftan da halkı eğitmiş, kültürlerini nesilden nesile taşımıştır.

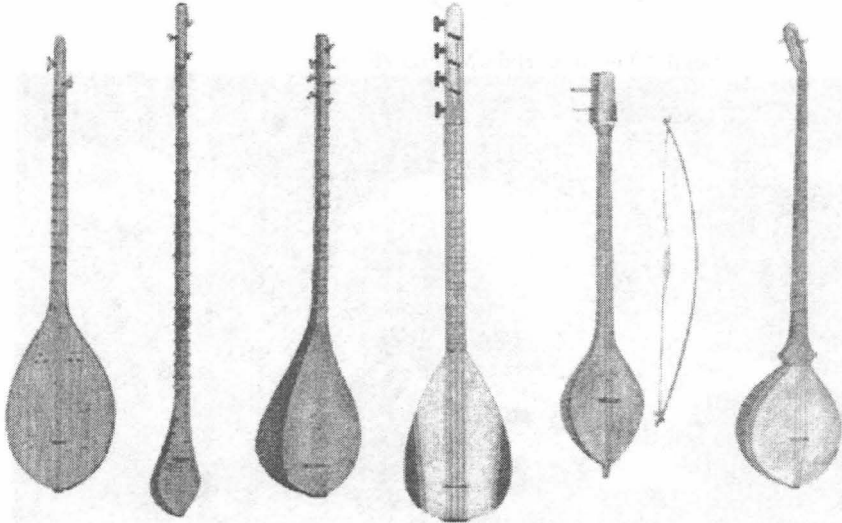
Türkmen kültüründe elinde dutarı ile koşuklar, deyişler, Türkmani ve şarkılar söyleyen karşılıklı atışmalar yapan ve kadimi düğünlerin vazgeçilmez unsurudur bahşiler. Hem çalar hem söyler ve bizdeki usta aşıklar gibi hem de para kazanırlar.

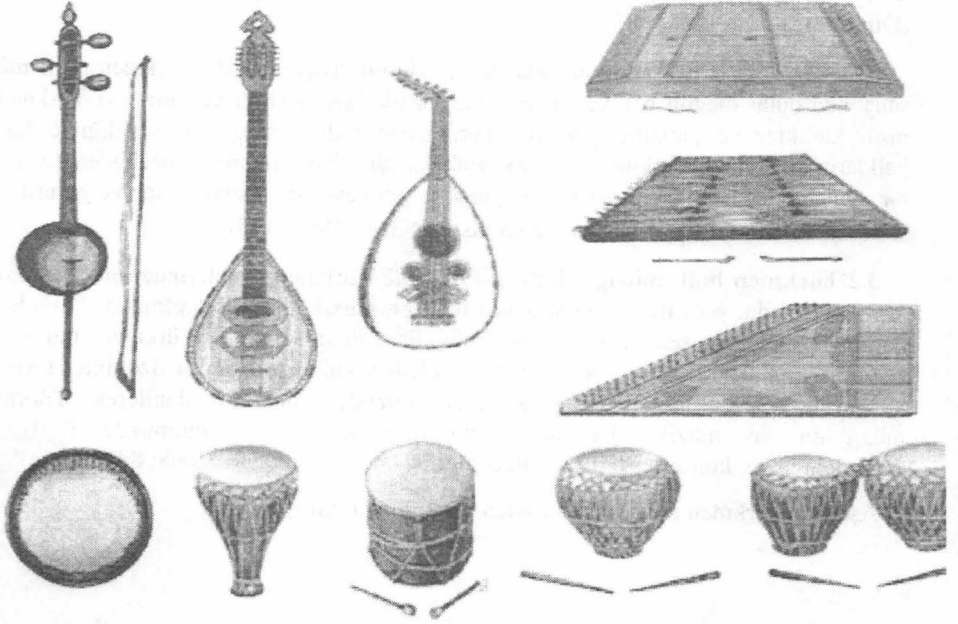
Usta-çırak ilişkisi ile yetişirler ve oba oba dolaşarak, görgü ve şöhretlerini artırırılar (Dinç,A.,Çakır,R., 2008: 83).

Bahşilerin iki telli sazı dutar hakkında şöyle bir rivayet vardır.Türkmen milli müzik sanatında dutar önemli bir yer tutar. Onun nazik, hoş, sevimli ve tatlı sesi Türkmen'in milli karakter ve tabiatını yansıtır. Türkmen'in milli müziği çift sesliliğiyle komşu halkların müziğinden farklıdır. O, Türkmen'in kendine has ruhunu tüm özellikleriyle, doğru bir şekilde ifade eder. Türkmen'in yüreğindeki tüm heyecanı hüznü sevinç ve gururu milli saz olan dutarın on üç perdesine gizlenmiştir (Nazar, 1997: 175).

3.2.Türkmen halk müziği aletleri: Özellikle Türkmen gençlerinden oluşan müzik topluluklarında, yedi ile on iki arasında değişen müzik aleti kullanılmıştır. “Şimdi ise bağımsız devletimizde, atalarımızın ruhundan ilham alarak, Türkmen müziğinin zenginliğinin devamlılığını çeşit çeşit saz aletleri kullanarak, milli özellikler taşıyan, kulağa hoş gelen, dinleyene zevk veren müzikler yaparak,” denilerek, Türkmen müziğinin ve müzik aletlerinin tanıtılması ile ilgili günümüzde festivaller düzenlenmekte, konserler tertip edilmektedir (Dinç,A., Çakır,R., 2008: 84).

Aşağıda Türkmen müzik aletlerinden bir bölüm alınmıştır.

Şekil 2 Türkmen Halk Müziği Aletleri

Şekil 3. Dutar Eşliğinde Türkmen Halk Aydımları

3.3. Türkmen musikisinin halk eğitimine katkısı: Türkmen kültüründe müzik ve müzik aletleri milli ve dini törenlerin vazgeçilmezidir. Çünkü, törenlerde söylenen aydımlarda, folklor gösterilerinde ayrı bir ahenk ve törenle bütünleşen, katılanları hüzünlendiren veya eğlendiren kutlu bir ses vardır. "Ahenkli bir düzen içinde, belirli bir şekilde ayarlanmış olan sesler insan ruhu üzerinde çok derin tesirler yapar. Sesin tabii

etkisi, insan sanatıyla zenginleştirilir.”(Ak, 2009: 60). Toylar(düğünler)da insanlar gönlünce eğlenirken, aynı zamanda söylenen aydım(türkü)larla kelime hazinelerini geliştirmekle kalmayıp, geçmişe doğruhuşu içinde bir yolculuğa çıkarlar. Düğün mekânları halka açık birer mektep gibidir. Nakaratlar birlikte söylenir ve sırasıyla küçük guruplar halinde oyunlar oynanır. İnsanlar Türkmen pilavı ile karınlarını, değişik çalgılar eşliğinde söylenen türkü ve deyişlerle de gönül dünyalarını doyururlar. Düğün evine gelen herkes, huzur ve mutluluk içinde birşeyler öğrenerek evine döner.

“Düğün Türkülerinin” kıtaları akıcı ve ahenklidir, halkın konuşma diline yakın olan kelimelerden ve söz öbeklerinden ibarettir. O yüzden çok çabuk hafızada kalır. En iyi dilek ve temenniler türkülerde yer bulur.

İki yorgan bir döşek,
Tahtın olsun, yar-yar.
Peygamberin kızı gibi,
Bahtın olsun, yar-yar (Geldiyev, 2003: 47).

Bahşiler halka mesajlarını deyiş ve türkülerle verir. Türkülerde insani değerler, sevgi, dostluk, aile hayatı, Allah ve peygamber aşkı, dini telkinler gibi dünya ve ahiret hayatına dair bütün temalar işlenir. S. Murat Türkmenbaşı'nın “Ruhname” eserinde insanı eğiten müzik aletleriyle ilgili şu bilgilere yer verilir: “Selçuklu ve Osmanlı'da atalarımız, savaşa çıkarken, askerlerin moralini yüksek tutacak müzik aletlerini, tuğ ve bayraklarının hepsini yanlarında götürmüşlerdir. Köslerin gök gürültüsünü hatırlatan sesleri, zurnaların kalbi titreten sesleri, tarihte Türkmen cemiyetinin güç, coşku, ilham ve gayret kaynağı olmuştur (Türkmenbaşı, 2001: 378-380).

Türkmen halkında her birisi yedi mukamdan ibaret üç makamlar toplumu, yani toplam 21 müzik eseri vardır. Türkmen halkı düğün ve törenlerde, bayramlarda bu müzikleri dinleyip zevk almakla yetinmeyip, bunları birçok hastalıkları tedavi etmek için de günümüzde şifahanelerde kullanmaktadır (Nazar, 1997: 177). Türkmen müziğinde de müziksel sistem, makam olarak adlandırılmakta ve makam-destan denilmektedir. Türkmen makamları klasik destan biçiminde okunmaktadır (Budak, 2000: 87).

4.Türkmen İrımlarının Halk Eğitimine Katkısı

4.1.Türkmen ırımları: Türkmencede halk inancı anlamına gelen “ırım”, Türk dünyasında ve Türkmenistan'da yaygın bir biçimde kullanılır. Gerek halkın yoğun ilgisi gerekse bağımsız Türkmen Devleti'nin teşviki ile ırımlar toplumda çeşitli işlevler görmektedir. Türkmen halkı, geçmişten geleceğe taşıdıkları bu folklorik unsuru, gündelik yaşamın bir parçası olarak düşünür. Aslında onlar bir nevi çeşitli konularda Türkmen'in hayata bakışını ve felsefesini teşkil eder (Gökçimen, 2010: 150).

Halkın yaşamında; hem örf ve adetlerle bütünleşmiş, hem de kendi başına eğitim amaçlı kullanılan ırımın kadimi Türkmen sözlüğündeki anlamı: “Türkmenler halk inancına “ırım” adını verirler. İrim kelimesi, “ır”, bir şeye inanmak fiil kökünden türetilmiştir. Anlamı ise geçmişten gelen örf, adet veya herhangi bir şeye inanmadır.” (“Anonymus”, 1962: 732). Sözcüğün anlamına dikkat edilirse, Türkmenler halk

inanışlarını adet ya da gelenekle iç içe kabul eder ve sosyal düzen unsuru olarak tanımlarlar.

“Duygulu toprağın en eski ve hayati mahsullerinden biri ırımlardır. Bunlar zamana bağlı değildir. Vakit geçirmek, şakalaşmak için oluşmamıştır. Onlar inançla bağlantılı, tek başına gelişen hadiselerdir. ırımlar ve rüya yorumları, insan yaşamının çeşitli safhalarında gözlemlenmeye ortaya çıkarılmış, hakikatleri ve tasavvurları belirtir.” G. Geldiyev, ırımların iki kaynaktan beslenerek ortaya çıktığını ve geliştiğini söyler. Bunlardan birincisi halkın örf adet ve geçmiş yaşamı, diğeri ise dindir. “ırımların ortaya çıkışı ve kaynağı çeşit çeşittir. Onların bir kısmı halkın dep dessurları ile (adetlerle ilgili bir terim) bağlantılı türer ve özünü, başlangıcını tarihin derinliklerinden alır. Bir kısmı ise dini inançları ortaya çıkaran örf adetlerden kemale gelir, başka bir bölümü de geçmiş itibariyle dini inancın özü ile bağlantılıdır. Üstelik örf adetten, dini inançtan doğan ırımların hepsini Türkmen halkının İslam’ı kabul ettiği IX. asırdan başlangıç kabul etmek doğru olmaz. İslam’dan önceki dini inançların izleri de ırımlarda yaşamaya devam eder.” (Geldiyev, 2003: 283). Buna örnek olarak koç ve geyik boynuzlarıyla süslenmiş mezar taşlarının bulunduğu Nohur Beldesindeki bir köy mezarlığını gösterebiliriz.

Şekil 4. Nohur Beldesindeki Bir Köy Mezarlığı

Nohur Beldesinde, Özbekistan’da medrese eğitimi görmüş, yıllarca Nohur’da talebe yetiştirmiş ve orada meftun olan Koçmurat Ahun’un türbesi bulunmaktadır.İstisnasız o mezarlıkta bulunan tüm mevtaların başına ardıc ağacından bir kazık dikilmiş ve üzeri değişik motiflerle işlenmiş, bazılarına çaputlar bağlanmış.En ilginç ise Türkmenistan’da

pek karşılaşılmayan bir manzara, her kazığın başında dağ keçisi boynuzu veya koç boynuzu, bazılarında ise geyik boynuzu ve tesbihler konulmuştu. Köneürgenç'te üç yüz altmış evliyanın yattığı, Necmeddin Kübra'nın türbesinin yanındaki mezarlıkta ise; mezar taşlarının yanında porselen çaydanlık, kaseler, çaputlar ve ağaçtan yapılmış merdivenler bulunmaktadır (Dinç,A.,Çakır,R., 2008: 86).

4.2. İrımların Türkmen kültüründeki yeri ve halk eğitimine katkısı: Türkmen halk kültüründe ırımlar yaşamın her alanında bulunmuştur. Bunlar geçmişten gelen derin bir kültürün ve tecrübenin izlerini taşırlar. İrımlar, iyi ve kötüyü ayırmada kıstas olma, sosyal kontrol mekanizması, tabiatı ve toplumu düzene sokma, çeşitli olay ve durumlarda tedbir alma gibi özelliklere sahiptir. Halk inanışlarının inanç ve köken boyutu için Tatlıoğlu şunları söyler: "Halk inançlarının belirleyici özelliklerinin başında millilik vasfı gelmektedir. Halk inanışları bir yönüyle ahlak kuralları, diğer yönüyle de muâşeret kuralları ile benzerlik gösterir. Halk inançları tarihin derinliklerinden süzülerek gelmiş, belli bir takım tecrübelerle şekillenmiş, bir birikim sonucu ortaya çıktığı için değişmezlik özelliği taşır. Halk inançları genelde meçhuliyet üzerine bina edilmiştir. İnanç ögesini oluşturan asıl etken unutulmuş, ama onun bıraktığı izler kendisini inanç olarak toplumun bünyesinde korumuştur." (Tatlıoğlu, 2000: 153).

Birçok toplum, halk inanışlarına hurafe ya da batıl inanç diye bakarken Türkmenler böyle bir anlayışa sahip değildirler. Onlar ırımları gündelik yaşamın yasaları olarak değerlendirirler. Beşikten mezara birçok uygulamada hayatın her alanında ırımların verdiği bilgileri kullanmışlardır. Türkmen ırımları; iyi ve kötü niyet ortaya koyma, teşvik, yasak, koruma, terbiye ve yönlendirme gibi işlevleri üslenir. İrımların Türkmenlerin yaşamında önemli fonksiyonlarının başında terbiyeci ve yönlendirme işlevleri gelir. İrımların direktiflerine inanan halk, bazı işleri yapar veya onlardan kaçınır. Büyükten küçüğe halk, içinde buldukları mevzuyla ilgili ırımın gereğini yapar. Bıçak ile ekmek kesmek günahdır. Sebebi ise, öncelikle nimete saygısızlık, efendimizin sünneti seniyesine uyma ve bıçak keskin olabileceği için eline zarar verebilir. Gün doğarken saçları açık dışarı çıkarsan ölüm haberi gelir. Büyüyen ağacı yakmak günah, ekmek elinden düşse misafir gelir gibi ırımları günlük yaşamdaki yönlendirici fonksiyonlara örnek verebiliriz. Bu ırımlar, terbiye ve yönlendirmeleriyle yasak ya da teşviki sağlar. Türkmenlere neyi yaparlarsa iyi veya kötü sonuçlar doğuracağı bilgisini verir. Kişileri genellikle iyiye, olumluya ya da müspet olana kanalize etmeye çalışır (Gökçimen, 2010: 154).

Türkmenistan'da ders kitaplarında kişilerinin eğitimine katkı sağlayacağı düşüncesiyle ırımlar yer almaktadır. "Üçüncü sınıfın ders kitaplarında "ırımlar" başlığı altında gece turnak kesilmez, cuma günü çamaşır yıkanmaz, ekmeği bir el ile bölmek doğru değil şeklinde inançlar verilmektedir (G. Goşayeva, O. A. Palvanova, 2001: 147-215).

Türkmen halk eğitimine katkısı olan inanışlardan bir bölüm:

4.2.1. Doğumla ve çocukla ilgili inanışlar: Türkmenlerde küçük yaştan itibaren kimlik verilmeye başlanılmaktadır. Ona, mensup olduğu toplumun kültürel kimliği kazandırılmaya çalışılır. Türkmen çocuğuna: Müslüman mısın? diye sorulunca o "Elhamdülillah Muhammed ümmetiyim. Mezhebim İmam-ı Azam Ebû Hanîfe, yolum

Hoca Ahmet Yesevî, Necmeddin Kübrâ, Ebü'l-Hasan Harakari, Ebü'l-Muhammed Gojdivani'dir" (Gijdivani) diye cevap verirler (Tatlıoğlu, 1999: 19).

1- Temizlik ve helallik için, çocuk doğduktan yirmi veya kırk gün sonra yıkanır ve yıkandığı suya gümüş paralar veya takılar atılır. Yeni doğan bebeğe altın, gümüş takılınca sağlıklı olacağına inanılır (Gündoğduyev Ö, Çakıyev A: 176).

2- Çocuğu anne karnında duramayan, düşük yapan kadının çocuğu olsa, onu kundaklayıp, itin önünde koyarlar. İt çocuğu koklayıp gitse, "Bu çocuğu it dahi almadı, ite de lazım değilmiş.Artık bunu ölüm de almaz" diyerek, çocuğa İtalmaz adını verirlermiş.

3- Çocuğu duramayan aileler, çocuğu nazardan korumak için küçük düşürücü isimler vermişler. Örneğin: Çörli, Porsı¹, Kürrre², Eşekkulu v.b. ve bu kişiler "Çoğalıp, arkadaş olsunlar" diye doğan çocuklara "Hemra³, Tırkiş, Tirkeş, Cora⁴, Corakulu" gibi isimler verilir.

4- Çocuğu duramayan kadının oğlu olursa, onu kundaklayıp tağanın altından geçirip, çocuğa "Tağan, Tağandurdu, Tağangeldi, Tağangül, Tağanbibi" gibi isimler verilir. Genel olarak, Tağan ile yapılan adlar çocuğun uzun ömür sürmesi niyetiyle de takılır. Halk arasında "Tağan ayağı üç olur, birbirine güç olur" atasözü de vardır."Birbirine destek olsun" diye, Dayanç , Güç gibi isimler takılır.

Resim 5. Milli KıyafetleriyleTürkmen Kadını ve Kucağında Çocuğu

¹Porsı: Kötü kokan.

²Kürrre: Sıpa.

³Hemra: Yoldaş, arkadaş.

⁴Cora: Kız veya kadın arkadaş.

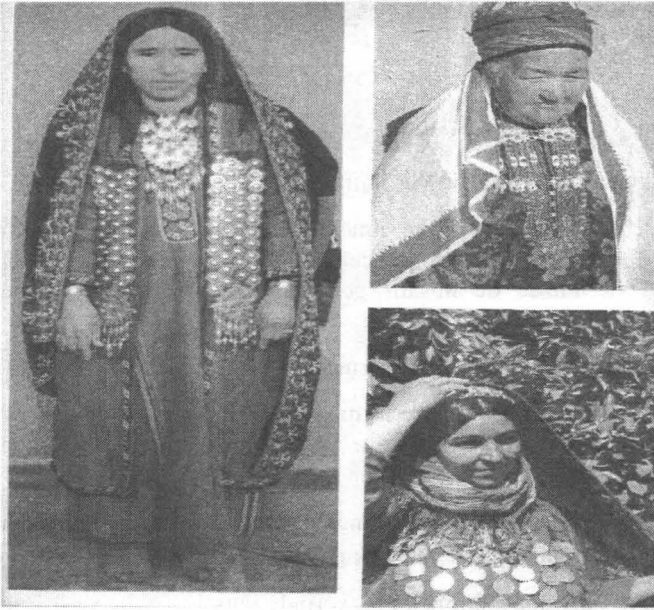
5- Bayanlar, özellikle genç gelinler kirli su, kül, pislik bulunan yerlerde geçmemeye çalışmalı. “O yerlerde cinler gezermiş, bu durum çocuk olmamasına sebep olabilir” diyorlar (İlyasova, 2005: 42) . Temiz olmayan yerler hastalıklara davetiye çıkarabileceği gibi kötü ruhların ve varlıkların dolaştığı bir mekanda olabilir.

4.2.2 Kıymetli taşlarla ilgili inanışlar: Eski devirde halkın arasında sanat, takılar ve diğer kıymetli taşlarla alakalı inanışların bir çoğu türetilmiştir. Milli sanatlar ve kültürel değerler Türkmen inanışlarının en kıymetli mirası olmuştur.

1- Abdestli namazlı, altın-gümüşten yapılmış bilezikli, parmakları firuze kaşlı gümüş yüzüklü bayanlar hamur karsa, yemek pişirse, tatlı yapsa helal sayılmaz.

2- Parmaktaki yüzük, büyüklüğün simgesidir. Nikah yüzüğünü çalan kimsenin başına felaket gelirmiş.

4- Türkmenler miras olarak kalan takıları kutsal sayarlar. Dedenden miras olarak takılar kaldıysa o size huzur getirir. Mavi taştan yapılan takıları takarsan seni nazardan korumuş (Gündoğduyev Ö, Çakıyev A: 176).

Resim 6. Türkmen Kadınlarının Takıları

4.2.3. Ekmek, bereket, rızık ve hayatla ilgili inanışlar: Türkmen inanışlarında ekmek ve tuz kutsaldır. Ekmeği bir elin ile bölersen zenginliğin gideceğine, iki yerinden bölersen rızıkın gideceğine inanılır.

1-Yerde yatan ekmeği görürsen, onu alıp üç defa alnına dokundurup, birinci defa ekmeği yere bırakan kişinin günahının affedilmesi için Yüce Allah'a dua etmeli, ikinci

defa o ekmeği görüp de yerden kaldırmayan kişinin günahının affedilmesi için dua etmeli, üçüncü defa ise kendi günahının affedilmesi için Yüce Allah'a dua edip, çocuklarına rızık, bereket, mutluluk ve sağlık dilemeliymiş.

2- Ekmeği ters koyarsan, hürmetsizlik olur, rızkın gidermiş.

3- Önüne koyulan yemeği vaktinde yemeyip bekletirsen, yemek titrer, rızık da gidermiş. Akşam vakitleri para sayınca da, rızık gidermiş.

Resim 7. Türkmen Ailesinde Bir Yer Sofrası

4- Misafire yemeği üç defadan fazla ikram etmemeliymiş. Birinci defa, Allah'ın hatırı için, ikinci defa misafirin hatırı için, üçüncü defa kendi (ev sahibinin) hatırı için ikram etmeli. Bizim geleneklerimizde de misafir genellikle en iyi şekilde üç gün ağırlanır.

5- Rızık yiğidin kapısını hayatında yedi defa çalarmış.

6- Ekmek pişirildiğinde, başta ona bir su verilirmiş. Biraz kızarmaya başladığında ise kızıl su⁵ verilirmiş. Sonra ise ekmeği koparıp, su serpmeli. Ona "sevap suyu" denirmiş.

7- Tandırın başında ekmek pişirildiği sırada, birinci ekmeği önce kendin tadmadan, başkasına vermemeliymiş. Rızkın gidermiş (Dinç-Çakır, 2008: 89).

4.2.4. Tuzun kutsallığı: Tuz, dünyanın pek çok yerinde kutsal sayılır ve üzerine yemin edilir. Türkmen Dili Sözlüğü'nde, "tuz" duz [duuz]: maddesinin iki anlamı yer almaktadır: Birincisi, kazılarak çıkarılan ak cisim, kristal madde; ikincisi ise, çörek-tagam yani ekmek-yemek anlamlarındadır. Aynı yerde tuzun, gıda maddelerinin tamamını karşılayan bir anlama geldiği de belirtilmektedir ("Anonymus", 1962: 1407).

⁵**Kızıl su:** Ekmeğin parlak olması için tandırın içinde son defa verilen suya denir.

Türk halklarında olduğu gibi Türkmenler’de de tuzun önemli bir yeri vardır. Tuza hürmet gösterilir ve mukaddes sayılır. “Bir gün duz iyen yerine mün gün salam” (Bir gün tuz yediğin yere, bin gün selam) atasözü de bu değerın bir göstergesidir. Türkmenistan Devlet Başkanı S. Türkmenbaşı 14 Şubat 1994’te, yemek tuzunun Türkmen halkına ücretsiz dağıtılması ile ilgili bir ferman yayınlamıştır. Bugün devlet dükkanlarında, bir miktar tuz parasız verilmektedir.

Tuzun mukaddesliği ile ilgili Türkmen halkının halen yaşadığı pek çok inanış vardır. Genellikle duz-çörek (tuz-ekmek) şeklinde geçmekle birlikte, sadece çörek de aslında tuzu anlatmaktadır. Ekmekten başka, nahar (yemek) ve aş (çorba, yemek) sözleri de birlikte kullanılır ve bunlar da mukaddes kabul edilir.

Aslında ekmeğin ve yemeklerin mukaddesliği, içinde tuzun olmasındadır. Tuz sanki ruhu olan, canlı bir varlık gibi düşünülür ve tuzun içinde bulunduğu, üzerine konduğu her şey mukaddes kabul edilir. Bu yüzden, üzerine ekmek konulduğu için, yere serilen sofraya bezine basmak, üzerinden atlamak da çok büyük bir günah kabul edilmektedir.

Tuzu ve ekmeği çiğnemenin, üzerinden atlamanın böylesine büyük bir günah kabul edilmesinin, bazı sosyal meselelerin çözümüne de yaradığını görmekteyiz: Davalı iki insan arasında, artık dava çözülemeyecek hale gelince kadı, ikisinin arasına tuz koyar, ikisinin de tuzdan atlamasını ister. Haklı olan davalı tuzdan atlamayı kabul ederken, diğeri buna cesaret edemeyerek, davasından vaz geçer, böylece dava çözülür.

Bununla ilgili olarak, Türkmen gazeteci-yazar Tatar Üyşmekov, başından geçen bir hadiseyi şöyle naklediyor: Bundan yaklaşık kırk yıl önce, Pullu Ağa, Gazançık ilçesinin kadısı hakimi idi. Ben de Uzunsu mahallesinde öğretmen olarak çalışıyordum. İki adamın arasında “deve” davası vardı. Pullu Ağa, davayı çözmeye geldi. Üç adamı kendine şahit olarak çağırdı. Davalılar geldi. Pullu Ağa yere gazete serdi, üstüne bir parça ekmeği koydu. “Bu davada kim haklı ise, kim devenin kendisine ait olduğunu iddia ediyorsa, onun tuzdan atlamasını istiyorum,” dedi. Devenin gerçek sahibi, atlamak için ilerledi. Öbür davalı ise, kenara çekilip, evine döndü. Tuzdan kimse atlamadı, dava kolayca çözüldü.

Tuzun mukaddesliğiyle ilgili halk inanışlarının bir kısmı şöyledir:

1- Değerli misafirler daima duz-çörek (tuz-ekmek) ile karşılanır. Eve gelen misafire ilk uzatılan şey tuz ve ekmektir. Günümüzde Türkmenistan’da yapılan resmi açılış törenlerinde de tuz-çörek ikram edilir. Açılışı yapacak olan devlet yetkilisi çörekte bir parça böler ve açılışı gerçekleştirir.

2- Bir Türkmen, uzak yola çıkacağı zaman, kendisine yol arkadaşı olsun diye, yanına mutlaka “çörek” (ekmek) alır; “çörek”, “yoldaş” kabul edilir.

3- Yeni yapılan veya satın alınan eve taşınmadan önce, “sehetli gün” denilen uğurlu kabul edilen bir gün (Çarşamba veya Cuma günleri olabilir) o eve tuz götürüp bırakılır, eşyalar ondan sonra eve taşınır. Bununla, o evin her zaman tuzlu-ekmekli olacağına, o ev halkının ve saadetinin çoğalacağına inanılır.

4- Tuza bitti, tükendi denmez. Evde tuz kalmamış ise, ona “duz doldu” (tuz doldu) denir. Çünkü insanın rızık hiçbir zaman bitmez. Tuz da en büyük rızıktır. Tuzdan büyük

Allah vardır. Denilebilir ki, Allah ve Hz. Muhammed'den sonra, tuz en büyük mukaddestir. Allah, her an insanlara rızık verir. Dolayısıyla, tuzun hiçbir zaman sonu gelmez. Bu yüzden, bu nimeti inkâr etmemek için, bitmiş de olsa “tuz bitti” denmez, “tuz doldu” denir. Evde tuzun kalmadığı bu şekilde anlatılır ve bundan sonra da gidip eve yeni tuz getirilir.

Türkmenlerde tuzun mukaddesliğini anlatan deyim ve atasözleri de vardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

1- Duzdan ulı bolmak: Eve gelen misafir, hazır olan yemekten yemeden gitmek isterse, ona “duzdan ulı bolma!” (tuzdan büyük olma, büyüklenme!) denir. Misafir yemeğe kalmadan gitmek isterse, bu onun büyükleme anlamına gelir ve bu çok ayıptır. Oysa tuz, en büyüktür, onu bırakıp gitmek olmaz. Tok bile olsa, yemeğin tuzunu tatmalı, “tuzundan aylanayım” diye, azıcık da olsa yemelidir.

2- Duz-ekmek bolmak: Bir kişi, birisiyle devamlı beraber olsa; yediği – içtiği ayrı gitmeyecek kadar samimi ve yakın olsa, ben filan kişiyle “duz-ekmek” gibiyim, der.

3- Duzsuz geplemek: Güzel şeylerden bahsetmeyen ve faydasız konuşan kişiye, “duzsuz gepleme!”(tuzsuz konuşma!)denir. Anlamsız, faydasız konuşmanın, hareketin, işin hepsine birden “duzsuz” (tuzsuz) denir.

4- İyen duzuna tabşırmaq: Bu deyim, yediğin tuz senin cezanı versin anlamındadır. Kötülük yapan kişiye “seni yediğin tuza havale ediyorum.” denir. Ben bu yaptığının kötülük için, sana hiçbir şey demiyorum ve hiçbir şey yapmıyorum, ancak seni Allah'a havale ediyorum anlamında, seni yediğin tuza havale ediyorum, seni tuz çarpsın, demektir. “Çörek vursun”, “Nan vursun” sözleri de aynı anlamda kullanılır.

5- Duzdan and içmek: Tuzun üstüne yemin etmek demektir. Allah'tan ve Hz. Muhammed'den sonra en büyük tuz olduğu için tuzun üstüne yemin edilir. “Inha duz bar”(işte tuz var) deyimini de aynı anlamda yemin etmek için kullanılır.

Tuzun değeri ve mukaddesliği konusu, klasik Türkmen şairlerinin şiirlerinde olduğu gibi, çağdaş Türkmen sanatçılarının eserlerinde de önemli bir yer tutmaktadır. Bu da Türkmen halkının tuza verdiği yüksek kıymetin bir işaretidir (Ata, 2001).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkmen halkı geçmişten günümüze kadar siyasi, kültürel ve ekonomik olarak çeşitli devreler atlatmıştır. Köklerine bağlı kalan Türkmenler kültürlerini ve inanışlarını nesilden nesile aktarmış ve yaşatmıştır. Görülen o ki Türkmen yaşantısını oluşturan pozitif bakışa sahip olma, kötülükten kaçınma, topluma faydalı olma ve bunu gelecek nesle aktarmada halk inanışları büyük yer tutmaktadır. Adeta toplumu birbirine kenetlemede çimento vazifesi görmektedir. Toplumu kenetlemekle kalmayıp eğitime katkı sağlayarak kaliteli-verimli insan gücüne sahip olmasına sebep olarak bir yünden ekonomik kalkınmaya da olumlu etki etmektedir.

Her dönemin önem verdiği değerler vardır. Türkmen tarihinde değer verilen ve ondan pozitif sonuç çıkaran ve nesilden nesile aktarılmasında büyüklerin söylediği

kıymeti olan sözler ve çaldığı müzik aletleri olmuştur. Bunun gerçekleşmesinde ise Türkmenlerin örf-adetlerine, geleneklerine ve inanışlarına ruhlarında verdiği önemde görmekteyiz. Büyükler toplumu rehabilite etmede halk ırımlarını ve müziği etkili bir araç olarak kullandıkları görülmektedir. Varılan sonuçlardan dikkat çeken bir başka yön ise ülke kalkınmasında büyük yer tutan eğitim, sağlık ve kültür sektörlerinde toplumu rehabilite edenlerin büyük kısmının kadın olmasıdır. Kadınlar etkiye maruz kalan değil etki eden elaman olarak görülmektedir.

Derin tarihe sahip olan Türkmenler bu zenginliklerini kültür ve hayatlarına yansıtmayı becerebilmiş olduklarını görmekteyiz ki Türkmenler halk inanışlarını adet ya da gelenekle iç içe kabul edip, geleceğe yansıtıp, sosyal düzen unsuru yapmışlardır.

KAYNAKLAR

- Ak, A. (2009), *Türk Musikisi Tarihi*, Akçağ Yayınları, 2.Baskı, Ankara.
- Ata, A. (2001), "Türkmen kültüründe tuzun kutsallığı", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi Türk Kültüründe Tuz Toplantısı (18-19 Nisan 2001) Tebliği.
- Budak, A. (2000), *Türk Müziğinin Kökeni-Gelişimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Diñç, A., Çakır, R. (2008), *Türkmen Kültürü ve Türkmenlerin Sosyo-İktisadi Düşüncesi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Geldiyev, G. (2003), *Türkmen Şahırana Halk Dörediciliği*, Türkmen Devlet Neşriyatı, Aşgabat,
- _____ (2003), *Sözkonusu Edebiyat*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Goşayeva G., Palvanova, O. A. (2001), *Ene Dili Orta Mekdeplerin 3. Klas Üçin Okuv Kitabı*, Aşgabat.
- Gökçimen, A. (2010), "Türkmen "İrımları" (Halk İnanışları) ve İşlevleri", Millî Folklor, Yıl 22, S. 87.
- Gulla, N. (1997), "Türkmen Halk Müziği Sanatının Özellikleri", 5. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Ankara.
- Gündoğduyev, Ö., Çakıyev, A., (2002), *Türkmenlerin Milli Oyunları*, Aşgabat.
- İlyasova, G. (2005), *Türkmen Halk İrim İnançları*, Aşgabat.
- Polat, Z. (1999), "Sosyalist Sistemden Bağımsızlığa Geçişte Türkmen Kadınının Sosyal Hayattaki Kazanımları", 3.Uluslararası Bir Bilim Kategorisi Olarak "Kadın": Edebiyat, Dil, Kültür ve Sanat Çalışmalarında Kadın Sempozyumu, 2010.

Roslyakov, A. (1957), *Türkmenistanın Bolşevikleri Beyik Oktyabr Sosialistik Revolyuziyasının Tayyarlanılan Durmuş Geçirilen Dövründe*, Türkmenistan SSR İlimler Akademisi Matbaası, Aşgabat.

Statistical Yearbook of Türkmenistan (1998), Ashgabat,

Tatlıhoğlu, D. (2000), "Türkmen İrımları (Halk İnançları)", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 4.

_____ (Ekim 1999), "Türkmenistan'da Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili İnanç ve Uygulamalar", Akademik Araştırmalar, S. 2.

Türkmenbaşı, S. (2001), *Ruhname*, C. 1, Aşgabat.

Türkmen Dilinin Sözlüğü, (1962), TSSR İlimler Akademisi Dil Bilimi İnstitutu Neşriyatı, Aşgabat.